

TWINTIG JAAR PANOPTICON: TIJD VOOR EUFORIE OF EUTHANASIE?

1. De geboorte

Twintig jaar geleden werd Panopticon opgericht als 'Tijdschrift voor Strafrecht, Criminologie en Forensisch Welzijnswerk'. In het Nulnummer van 1980 worden de doelstellingen en de onderliggende filosofie door de redactie uitgelegd (*Panopticon* 1980, 0, 1-3).

De bedoeling was meervoudig:

- het scheppen van een forum waarin alle informatie over wat er zich in en rond de strafrechtsbedeling, de criminologie en het forensisch welzijnswerk afspeelt op systematische en betrouwbare wijze zichtbaar gemaakt wordt, zodat deze informatie in veel ruimere kringen kan circuleren dan thans het geval is;
- het scheppen van een forum waarin een open confrontatie en discussie mogelijk wordt omtrent de huidige en toekomstige oriëntaties in de strafrechtsbedeling en het forensisch welzijnswerk;
- het bestendigen in de tijd van een hervormingsdenken dat bestaat in een aangehouden reflectie over de kwaliteit van de strafrechtsbedeling.

Hieruit kunnen twee centrale aandachtspunten afgeleid worden: de forumfunctie en het hervormingsdenken betreffende de kwaliteit van de strafrechtsbedeling.

De toenmalige redactie vertrekt inderdaad van de vaststelling dat iedereen rechtstreeks of onrechtstreeks betrokken is bij de strafrechtsbedeling, maar dat deze uiteenlopende vormen van betrokkenheid aanleiding geven tot een veelheid van denkbelden, informaties en ervaringen. Het ontbreken van geëigende communicatie- en overlegstructuren heeft tot gevolg dat deze informatie en ideeën niet kunnen doorstromen van het ene strafrechtelijk actievelid naar het andere: strafrechters worden niet systematisch geïnformeerd over evoluties binnen de strafuitvoering, vrijwilligers in de reclassering kunnen hun ervaringen niet voorleggen aan de personen belast met vervolging, straftoemeting en strafuitvoering, wetenschappers kunnen hun inzichten en resultaten nauwelijks ter kennis brengen van de beleidsverantwoordelijken. Hierdoor gaat veel informatie verloren die precies belangrijk is voor een fundamentele hervorming van de strafrechtsbedeling.

Met de oprichting van een 'panoptisch' tijdschrift waarin alle sectoren betrokken worden, wilde de redactie hiertoe een bijdrage leveren.

Dit betekent dat het tijdschrift verschillende doelgroepen viseerde: magistraten, advocaten, opsporingsambtenaren, forensische hulpverleners, leden van de penitentiaire administratie, personen werkzaam in de reclassering, de psychosociale dienstverlening, de jeugdbescherming en de bijzondere jeugdzorg, studenten en afgestudeerden in de strafwetenschappen, de criminologie of de sociale

wetenschappen... Dit veronderstelt, nog steeds volgens de toenmalige redactie, een open en tegelijk gericht redactioneel beleid: een open beleid dat plaats laat aan diverse 'belangengroepen', visies en praktijken, een gericht beleid dat een evenwichtige informatiestroom betreffende diverse forensische actievelden en probleemdefinities waarborgt.

Twintig jaar later lijkt een gewetensonderzoek op zijn plaats, zowel naar het verleden als naar de toekomst gericht: 1° is het tijdschrift in dit opzet geslaagd?; 2° beantwoordt het nog steeds aan een behoefte?

De reden voor deze vraagstelling is mijn ervaring dat het specifieke profiel van Panopticon, interdisciplinair, zuildoorbekend, interuniversitair maar niet louter academisch-wetenschappelijk, tegelijk de sterkte én de complexiteit van het tijdschrift uitmaakt. De oprichting van talrijke nieuwe tijdschriften op de verschillende deelgebieden die Panopticon bestrijkt, maakt de vraag naar de toekomst van het tijdschrift des te prangender.

2. De eerste twintig jaren

Is het tijdschrift in de voorbije periode in haar doelstellingen geslaagd? Heeft zij een forumfunctie vervuld? Heeft zij aandacht besteed aan het hervormingsdenken? Heeft zij de vermelde doelgroepen kunnen bereiken?

De forumfunctie van een tijdschrift heeft eigenlijk twee facetten: enerzijds het aantrekken van auteurs uit verschillende sectoren, disciplines en visies, anderzijds het bereiken van de verschillende doelgroepen als lezers.

De meeste sectoren zijn van in het begin via de *deelrubrieken* aanwezig geweest, die vooral een informatieve functie hebben. In de loop der jaren werden wat aanpassingen en herschikkingen doorgevoerd, meestal in navolging van wijzigingen die zich ook op het terrein afspeelden. En waar één of twee deelrubrieken vele jaren een zorgenkind bleven, kunnen we stellen dat allen nu goed functioneren én produceren. Met de informatie die in de verschillende deelrubrieken aangeboden wordt, biedt Panopticon inderdaad een ruim overzicht van de vele sectoren betrokken bij de strafrechtsbedeling, wat uniek te noemen is in Vlaanderen.

Ook in de *editorialen* en de *artikelen* werd en wordt door de hoofdredactie een evenwicht nagestreefd tussen de verscheidene invalshoeken, liefst zelfs binnen elk nummer. De themanummers laten dan weer toe om een actueel probleem vanuit één welbepaalde sector of juist vanuit meerdere invalshoeken uit te diepen. In mijn 15 jaar ervaring in de hoofdredactie bestaat het redactioneel beleid in belangrijke mate uit het voortdurend schipperen om dat evenwicht tussen de verschillende actievelden en benaderingswijzen te waarborgen, evenals uit het uitlokken van artikelen over actuele problemen of discussiepunten.

De aandacht voor *hervormingen betreffende de strafrechtsbedeling*, eveneens één van de doelstellingen bij de oprichting van het tijdschrift, is centraal gebleven en heeft tot talrijke artikelen en editorialen geleid: de hervorming van het strafwetboek, ontwikkelingen binnen het forensisch welzijnswerk en de samenwerking met justitie, de jeugdbescherming en het jeugdsanctierecht, de voorlopige hechtenis, de hervorming van het strafprocesrecht en van de wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling, de slachtofferhulp, het drugsbeleid, de poli-

tiehervorming, de penitentiaire beginselenwet, enz. Het valt ook op dat er tijdens parlementaire debatten regelmatig naar publicaties in Panopticon verwezen wordt.

Of hiermee ook alle *relevante doelgroepen* bereikt werden, is evenwel een andere vraag. Uit recente gegevens ons verstrekt door Uitgeverij Kluwer blijkt dat 55 % van onze abonnees overheidsinstanties en bedrijven zijn (politie, justitie, welzijnssector, universiteiten, enz.), 31 % studenten, 3 % stagiairs en 9 % 'klassieke juristen'. Vooral het bereiken van deze laatste categorie is een blijvend pijnpunt gebleken. Teneinde strafrechtsjuristen in het tijdschrift te interesseren werden oorspronkelijk overzichten van rechtspraak als bijlage aan elk nummer van Panopticon gevoegd. Deze werden verzorgd door een afzonderlijke deelredactie 'Strafrechtelijke jurisprudentie'. Rond dezelfde periode ontstonden evenwel meer specifieke bronnen hieromtrent (TRD, later Judit), die beter in een traditioneel juridisch kader pasten. Het redactioneel beleid van het tijdschrift heeft zich daarom enkele jaren geleden gericht op het uitlokken van meer juridische teksten. Dit lijkt het aandeel van de 'klassieke juristen' in het abonnenmentenbestand niet echt beïnvloed te hebben. Maar lokte dan weer bij andere sectoren bedenkingen uit dat Panopticon erg juridisch werd ... Academische criminologen merkten op dat er weinig aandacht was voor criminologische theorievorming en methodologische problemen van wetenschappelijk onderzoek, of voor resultaten van de nochtans talrijke wetenschappelijke onderzoeksprojecten op het vlak van de strafrechtsbedeling. Ook hier werd getracht aan tegemoet te komen via enkele themanummers en het uitlokken van artikelen.

Maar het wijst wel op de fundamentele spanning die bestaat tussen de nood aan steeds meer gespecialiseerde informatie op elk van de deelgebieden die Panopticon bestrijkt, en de brugfunctie die Panopticon tracht te vervullen tussen deze verschillende gebieden. Wat de vraag doet rijzen of deze brugfunctie naar de toekomst toe nog aan een behoefte beantwoordt?

3. De toekomst

De toekomst voorspellen behoort niet tot mijn bevoegdheden. Ik kan enkel een aantal ontwikkelingen op het terrein trachten te analyseren en te koppelen aan de mogelijkheden en beperkingen van een 'panoptisch' tijdschrift.

In het Nulnummer van Panopticon werd de nood aan een eigen, 'panoptisch' forum gekoppeld aan de behoefte tot communicatie en overleg tussen de verschillende geledingen (rechtstreeks of onrechtstreeks) betrokken bij de strafrechtsbedeling, en het ontbreken van geëigende structuren en kanalen hiervoor. Is dit twintig jaar later nog steeds zo?

De behoefte aan communicatie en overleg tussen de verschillende geledingen lijkt mij ten opzichte van twintig jaar geleden nog te zijn toegenomen. De laatste jaren is er veel meer publieke en politieke aandacht gekomen voor problemen van veiligheid, criminaliteit en slachtofferschap, evenals voor het functioneren van het politieel en strafrechtelijk systeem. Allerlei beleidsmaatregelen zijn getroffen waardoor nu veel meer actoren en structuren op het terrein werkzaam zijn, die verondersteld worden een integrale aanpak van de problemen

mogelijk te maken: preventie en repressie, recht en hulpverlening, veiligheid en welzijn.

Binnen de strafrechtsbedeling zelf worden de verschillende niveaus geconfronteerd met een toenemende nadruk op samenhang, afstemming en efficiëntie. Tegelijk vereisen de beginselen van een democratische rechtstaat ook de erkenning van de eigenheid en relatieve autonomie van verscheidene onderdelen van de strafrechtsbedeling. Dit delicaat evenwicht tussen samenhang en tegenhang vereist een grotere kennis van de andere sectoren en dus meer communicatie en overleg.

Tegelijk wordt vanuit de strafrechtsbedeling in toenemende mate een beroep gedaan op niet-justitiële instanties, vanuit het groeiend inzicht in de beperkingen van een louter repressief optreden. Ook hier zijn zowel communicatie als eerbied voor eenieders eigenheid absoluut noodzakelijk.

Niet toevallig werd 'Samenhang en tegenhang in en rond de strafrechtsbedeling' als thema voor deze studiedag gekozen, en de talrijke opkomst toont aan dat de behoefte aan discussie over deze problematiek inderdaad binnen vele sectoren leeft.

Het verstrekken van zuildoorbreekende informatie lijkt mij dus meer dan ooit noodzakelijk.

Zijn er op dit gebied ten opzichte van twintig jaar geleden ondertussen *andere geëigende structuren en kanalen* ontstaan, die Panopticon overbodig zouden maken?

Er zijn inderdaad een aantal structuren of instanties opgericht die overleg tussen bepaalde sectoren trachten in te bouwen of waar verschillende benaderingswijzen kunnen uitgewisseld worden. Ik denk b.v. aan het vijfhoeksoverleg, het slachtofferonthaal op de parketten, de bemiddelingsadviseurs, de welzijnsteams in de gevangenissen en het overleg tussen Justitie en de Gemeenschappen betreffende bijstand aan gedetineerden, de Dienst Strafrechtelijk Beleid, de Commissies Voorwaardelijke Invrijheidstelling, enz. De ervaringen tonen aan dat het voor dergelijke nieuwe instanties niet altijd eenvoudig is om zich een plaats te verwerven binnen traditionele structuren, hiërarchieën en culturen (SNACKEN e.a., 2000). En alhoewel rechtstreekse communicatie en overleg binnen deze instanties uiteraard een eerste vereiste is, kan ook hier een tijdschrift als Panopticon een functie vervullen. Hierin worden immers informatie en beschouwingen over deze verschillende sectoren samengebracht, die anders in allerlei afzonderlijke, gespecialiseerde tijdschriften moeten opgezocht worden.

En toch zien we de laatste jaren een tendens naar steeds meer *nieuwe tijdschriften* die precies *gespecialiseerde informatie* voor één welbepaald terrein aanbrengen: tijdschriften voor de politie, voor gevangenisdirecteurs, voor strafrecht, voor jeugdrecht, ... Allemaal sectoren die ook door de deelrubrieken van Panopticon bestreken worden. En aangezien Vlaanderen niet zo groot is, vinden we dikwijls dezelfde auteurs en redactieleden (en soms uitgevers) terug in zowel deze nieuwe tijdschriften als in Panopticon. Is Panopticon dan stilaan een anachronisme aan het worden? De uiting van een zuildoorbreekend, multidisciplinair idealisme, dat nu met de nodige eerbied kan begraven worden?

Met 1200 abonnementen lijkt het tijdschrift nog te levenslustig voor euthanasie ... Hoe moeten we deze evolutie dan begrijpen?

Het dilemma tussen een zuildoorbreekende of een gespecialiseerde aanpak voor een tijdschrift vertoont m.i. veel analogie met de discussie betreffende de aard en het lot van de criminologie als interdisciplinaire wetenschap, die recent op een andere studiedag gevoerd werd (ELIAERTS & SNACKEN, 2000). De criminologie steunt op verschillende basisdisciplines, die elk afzonderlijk door specialisten bedreven worden. In die verschillende wetenschappen, en in de samenleving in het algemeen, kunnen we een toenemende specialisatie waarnemen. Die wordt veroorzaakt door de accumulatie van kennis en informatie, die kwantitatief en kwalitatief alleen nog mits specialisatie bij te houden is. Specialisatie leidt echter ook tot fragmentering, waardoor de nood aan generalisten opnieuw toeneemt: personen die het totaalbeeld (van een mens of een maatschappelijk fenomeen) nog kunnen zien, die de verbanden tussen verschillende sectoren of specialismen kunnen leggen. Hiervoor is een voldoende kennis van deze sectoren noodzakelijk, zonder daarom in één ervan gespecialiseerd te zijn. Een opleiding criminologie is derhalve per definitie multidisciplinair. De echte uitdaging voor de criminoloog is evenwel om op basis hiervan interdisciplinair te gaan denken, d.w.z. tot een integratie van de verschillende invalshoeken te komen. Dit zou ook de meerwaarde van de criminoloog op het terrein moeten zijn: de integratie van visies en invalshoeken bevorderen, inzichten en vertogen uit verschillende disciplines, sectoren of functies vertalen en aldus toegankelijker maken voor anderen (de criminoloog als eye-opener en als tolk). Wordt deze meerwaarde ook erkend of is er juist vrees voor deze zuildoorbreekende visie? Beide mechanismen kunnen op het terrein vastgesteld worden. Enerzijds krijgen criminologen inderdaad coördinerende functies op plaatsen waar verschillende invalshoeken samenkomen (b.v. veiligheidscontracten, preventieprojecten, private beveiliging, enz), anderzijds zijn er ook tendensen tot afscherming vanwege bepaalde specialisten die criminologen-generalisten als rechtstreekse concurrenten zien. En is een specialist tevens criminoloog, dan wordt deze criminologische kennis niet altijd als een meerwaarde erkend, noch inhoudelijk-professioneel, noch statutair-financieel (b.v. magistraat-criminoloog, maatschappelijk assistent-criminoloog). Ook de kritische ingesteldheid van de criminoloog bemoeilijkt soms zijn aanvaarding, zoals blijkt uit de dikwijls delicate positie van instanties die de evaluatie van het beleid tot taak hebben (b.v. bemiddelingsadviseurs, voor wie de oorspronkelijke vereiste van het diploma criminologie later verruimd werd tot andere diploma's).

Hetzelfde kan gezegd worden van een tijdschrift als Panopticon: het aan bod laten komen van verschillende invalshoeken en visies kan *als eye-opener en als tolk* functioneren voor wie belangstelling heeft voor deze verscheidenheid. Dit belet niet dat op elk van de deelterreinen er inderdaad behoefte kan zijn aan meer gespecialiseerde informatie.

Nochtans lijken een waarschuwing en een kritische bedenking hier op hun plaats. Een waarschuwing naar de verschillende uitgevers, maar ook naar de actoren op het terrein en de universiteiten. De markt van strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk is niet onuitputtelijk, en de energie en inspiratie van potentiële auteurs ook niet. De strijd om het marktaandeel, de functies of het aantal publicaties kan stimulerend werken, maar ook verstikkend of uitputtend, met uiteindelijk kwaliteitsverlies tot gevolg.

Een kritische bedenking tot slot betreffende het redactioneel beleid van Panopticon zelf. Zoals er voor de criminologie een verschil is tussen multidisciplinariteit (het aan bod laten komen van verscheidene disciplines) en interdisciplinariteit (het integreren van deze disciplines), zo is er ook een verschil tussen het aanbieden van artikelen en deelrubrieken over verschillende sectoren en visies, en een echte forumfunctie met *discussies over of pogingen tot integratie* van deze visies (cf. FIJNAUT, 1986, betreffende een 'geïntegreerde strafwetenschap'). Het eerste heeft Panopticon over de voorbije twintig jaren consequent proberen door te voeren, het tweede is m.i. evenwel minder aan bod gekomen. De studiedag 'Samenhang en tegenhang in en rond de strafrechtsbedeling', ingericht naar aanleiding van haar twintigste verjaardag, beantwoordt wel duidelijk aan deze tweede, meer ambitieuze doelstelling. Hopelijk kan in deze richting verder gewerkt worden, en vinden we genoeg mensen bereid om in deze moeilijke oefening mee te stappen.

De toekomst zal uitwijzen of ik met deze hoop ook tot de anachronistische idealisten behoor.

Bibliografie

DE REDACTIE, 'Panopticon. Tijdschrift voor Strafrecht, Criminologie en Forensisch Welzijnswerk', *Panopticon* 1980, juni/juli, 1-5.

FIJNAUT, C., *Verleden, heden en toekomst van de geïntegreerde strafwetenschap*, Arnhem, Gouda Quint, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1986, 99 p.

SNACKEN, S., ELIAERTS, C., DE NAUW, A., BEYENS, K., VAN DEN BROECK, T., RAES, A., *Bouwstenen voor een geïntegreerde criminele politiek – eindverslag*, DWTC-onderzoek 1996-2000, Brussel, 2000.

ELIAERTS, C. & SNACKEN, S., 'Interdisciplinariteit als legitimatie voor de criminologie? Balanceren op de slappe koord tussen multidisciplinariteit en fragmentering', in VANDERBORGHT, J., VANACKER, J. & MAES, E. (ed.), *Criminologie. De wetenschap, de mens*, Politeia, 2000, 19-27.

Sonja SNACKEN,*
5 december 2000.

* Voorzitter VZW Panopticon.